

УДК 378:70

*Г. В. Онкович, Т. М. Борко***ЛІНГВОРЕДАКТОРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ У ПЛЕКАННІ
ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ
РЕДАКТОРСЬКОГО ФАХУ**

Створення адекватної теорії літературної особистості є одним із важливих завдань сучасної філологічної науки. На це необхідно звертати увагу при підготовці спеціалістів, дотичних до слова, оскільки саме специфічні компетенції літературної особистості вирізняють редактора й літературознавця, перекладача й літератора, актора й драматурга, вчителя літератури й читача. Зокрема, визначальною у підготовці спеціаліста редакторського фаху є лінгворедакторська компетенція як обов'язковий складник його літературної особистості.

The creation of adequate theory of literary person is one of the most important tasks of modern philology. The pointing out of this task is essential for training the specialists that deal with words, since specific competences of literary person distinguish editor and specialist of literature, translator and writer, actor and dramatist, teacher of literature and reader. In particular, the prominent point in training the editorial specialist is linguistics-editorial competence as the obligatory part of his literary personality.

Поняття «особистість», яке розглядається фахівцями різних галузей, має багато визначень. У Педагогічному словнику С. Гончаренка, наприклад, зазначається, що «Особистість, особа — у широкому розумінні — конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природничих і соціальних якостей; у вужчому, філософському розумінні, — індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства» [2, с. 243]. Соціально-політичний словник-довідник за ред. проф. М. П. Іщенко подає таке трактування: «Особистість — людина як суб'єкт відносин і свідомої діяльності, а також як стійка система соціально-значущих рис, що характеризують індивід як члена суспільства чи спільності. Поняття особистість слід відрізняти від поняття «індивід» (одиничний представник людського роду) та «індивідуальність» (сукупність рис, які відрізняють даний індивід від усіх інших). Воно розкриває цілісну людину в єдності її індивідуальних здібностей, талантів і соціальних функцій, які вона виконує. (...) Можливості реалізації особистістю себе залежать від інших індивідів соціальних груп та суспільства в цілому» [8, с. 158].

Особистість є не тільки продуктом, але й суб'єктом суспільних відносин. «Вона засвоює в специфічній формі соціальний вплив, ролі, переконання, а також відбиває одночасно свій внутрішній світ в установках, поведінці і ставленнях до інших людей і суспільних інститутів» [8, с. 159]. Це — суспільний образ конкретної людини, який зумовлюється незалежністю її

від якої-небудь верстви, групи чи класу. «Сутність особистості як суспільної істоти — її соціальна якість, що сформувалась у тісній взаємодії з соціальним середовищем. В типологічному плані особистість — це узагальнений образ, набір соціальних якостей, необхідних для виконання певних специфічних функцій. У змістовному аспекті особистість пояснюється багатопланово. Так, якщо філософія розглядає особистість з точки зору її сутності, то соціологія — з боку її суспільних функцій; соціальна психологія — як члена групи, а психологія вивчає системну якість, набуту індивідом у спілкуванні» [8, с. 159]. З точки зору педагогіки і психології особистість — це «певне поєднання психічних (включаючи психофізіологічні і соціально-психологічні) властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, уваги, емоційно-вольової сфери)» [2, с. 243]. До того ж особистість може розглядатися як характерний спосіб мислення та пристосування до навколишнього середовища [8, с. 159]. Тож і набули поширення й нині звичними сприймаються поняття «мовна особистість», «особистість педагога», «особистість лікаря» у словосполученні зі словом «формування». А йдеться ж про РОЗВИТОК людини, про ПЛЕКАННЯ особистості. Ми можемо сформувати ремісника, який відповідатиме певним шаблонам. Однак творчий ремісник обов'язково «виплекає» з себе творчу особистість з індивідуальним стилем у своїй діяльності.

Освіта ж має ставити завдання не так про формування, як плекання особистості. І поки ми не відійдемо від звичного «формування» й не перейдемо до *плекання* особистості, можна не сподіватися на прогрес у підготовці фахівців, особливо — коли йдеться про підготовку фахівців творчих спеціальностей. На нашу думку, на часі внести корективи до педагогічного поняття «формування» й вживати його у тому разі, коли ж йдеться про початковий етап опанування певними вміннями та навичками, про надання їм «твердої» форми. Коли ж йдеться про творчість, доцільно підшукати відповідніший термін — ПЛЕКАННЯ особистості, РОЗВИТОК...

Особливого значення процес розвитку особистості набуває в студентські роки, коли людина починає виокремлювати себе як об'єкт самопізнання, самовиховання і професійного самовдосконалення. Багатоманітність функцій і ролей, які доводиться виконувати особистості, створюють її структуру. Саме у роки студентства людина починає усвідомлювати себе як Особистість із розмаїттям функцій і ролей. У цей час змінюється мета навчання, якою є професійно орієнтована сукупність знань, умінь і навичок при вільному, творчому розвитку особистості людини-фахівця. У цих умовах на перший план виступає набуття професійних якостей фахівця, яке досягає найбільшого ефекту при дбайливому ставленні до цього процесу. Отже, наголошуємо, йдеться про плекання особистості.

Сучасний редактор, наприклад, сьогодні поєднує в собі риси і мовної, і комунікативної, і літературної, і культурної особистості. Редагування щонайперше належить до сфери літературно-художньої комунікації, отже творення мовної особистості у працівників цієї сфери є творенням, чи не в першу чергу, літературної особистості.

Успішна участь особистості в суспільних процесах, задоволення власних потреб значною мірою залежить від здатності до ефективної комунікації [5]. Дослідники говорять про формування *комунікативної особистості* — людини, яка «володіє вміннями й навичками вільного, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови — її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності» — має забезпечити загальноосвітня школа. Саме на це орієнтують Концепція мовної освіти 12-річної школи, розроблена Лабораторією навчання української мови Інституту педагогіки АПН України, Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів за редакцією Л. Скуратівського, провідні лінгводидакти. З огляду на те, що «*комунікативна особистість* — це особистість, яка розглядається з погляду її готовності та здібностей до мовленнєво-комунікативної діяльності», компетенція якої виявляється «в сукупності тих знань, умінь і навичок, що формуються в процесі навчання української мови й забезпечують її опанування», зауважимо, що формування мовленнєво-комунікативних умінь є одним із аспектів розвитку творчої *мовної особистості*, яка «виявляє високий рівень комунікативної компетенції, любить, шанує та береже рідну мову, є відкритою для розвитку й удосконалення власного мовлення в усіх його формах, видах, стилях, жанрах» [5, с. 61].

Дослідженню різних аспектів становлення мовної особистості в останні роки приділено досить багато уваги. Розглядалися, зокрема, лінгвістичні, психологічні, соціальні фактори [9]. Це поняття відкривало нові можливості для подальшого дослідження функціональних особливостей мови, мовної діяльності, комунікативного простору та багатьох інших теоретичних і прикладних аспектів лінгвістики. Йшлося про структуру мовної особистості, про творення образу автора, визначалось поняття національної мовної особистості, аналізувались співвідношення лексики мови й тезаурусу, виявлялась мовна особистість у художніх текстах, соціопсихологічні особливості мовної особистості епохи тощо. Ґрунтовно аналізуючи наукові надбання вчених, Таміла Груба визначила національно-мовну особистість як людину, «що має ґрунтовні лінгвістичні знання з мови в поєднанні з її національними особливостями, володіє високим рівнем комунікативних умінь та мовною стійкістю, любить і поважає мову свого народу, вважає її частиною свого світогляду та світосприйняття» [3, с.154], у зв'язку з чим розглядала й соціолінгвістичні передумови засвоєння учнями української мови. До того ж при плеканні мовної особистості дитини доцільно розвивати мовне чуття, враховувати культурологічний фактор, орієнтуватися на морально-етичні цінності свого народу.

Щодо сфери літературно-комунікативної комунікації поняття «мовна особистість» набуває статусу «літературної особистості». Безперечно, мовленнєво-комунікативні вміння учнів основної школи стають підмурком для формування літературної особистості у вищій школі. Вочевидь, складові, котрі б характеризували як літературну особистість майбутнього літературознавця, перекладача, журналіста, філолога-текстознавця, письменника чи актора різнитимуться.

Зауважимо, що поняття «літературна особистість» у науковій літературі тільки-но активізується, хоча феномен літературної особистості, її становлення, діалектичне співвідношення з біографічною особистістю письменника привертати увагу мислителів. Так, наприклад, словосполучення «літературна особистість» вживав М. В. Гоголь в одному з листів 1846 р. щодо конкретних майстрів красного письменства. У термінологічному ключі це поняття маніфестувалося російською формальною школою і розглядається в сучасних дослідженнях [10].

Створення адекватної теорії літературної особистості є одним із важливих завдань сучасної філологічної науки. Й саме на це необхідно звертати увагу в процесі підготовки редакторів. Адже професійна компетентність редактора потребує розвинених умінь з редагування власного і чужого текстів з метою кращого вираження його змісту, мовного оформлення, зі створення текстів, багатих на засоби виразності, з уміння будувати висловлювання відповідно до законів логічного мислення тощо.

У судженнях про літературну особистість — поряд із традиційним літературознавчим підходом — увагу привертає *лінгвориторичний підхід*, котрий, на думку його розробників, дає можливість зануритись під зовнішній шар літературної особистості, безпосередньо виражений у художній тканині її творів (концептуальне багатство, стильова своєрідність, мовна майстерність і т. ін.), у те, що визначає власне феномен літературності. Структура мовленнєвої особистості, котра розробляється в межах антропоцентричної лінгвістики, виступає психолінгвістичним ядром-інваріантом літературної особистості. У зв'язку з цим А. А. Воржбитова наголошує, що літературна особистість володіє: 1) асоціативно-вербальною мережею, яка детермінує її ідіостиль; 2) тезаурусом, який конституює ціннісну ієрархію понять, ідей, концептів, світоглядних настанов, ідеологічних стереотипів, котрі в сукупності утворюють лінгвориторичну картину світу літературної особистості. Її (картину) можна уявити як ідіолектно структуровану базу даних у рамках етнолінгвістичного космосу; 3) прагматиконом, домінувальною діяльнісно-комунікативною потребою якого виступає прагнення до творчої самоактуалізації [1, с. 36].

При цьому дослідники зазначають, що художник слова є сильною мовною особистістю, тобто такою, яка володіє — інтуїтивно чи свідомо — високою лінгвістичною компетенцією. Остання, як було показано раніше, структурується відповідно до потреб, що пред'явлені до мовленнєвої особи-

стості етапами універсального ідеомовоциклу. Впроваджені як універсальні в рамки ідеомовоциклу етапи орієнтування і редагування також являють собою не тільки дискурсивний план: їх експлікаторами на текстовому рівні є обумовлені цілями комунікації жанрова форма, способи адресації, домінуючі стиль і тип мови в першому випадку і наявність, окрім підсумкового тексту, чорнових редакцій, котрі дозволяють простежити процес лінгвориторичної рефлексії у другому випадку.

Механізми реалізації лінгвориторичної компетенції літературної особистості, що виступають у реальному мисленнєвомовленнєвому процесі як єдині психолінгвістичні утворення, вже розглянуті А. А. Ворожбитовою [1, с. 36–41]. Дослідниця перераховує їх і відзначає деякі специфічні моменти процесу літературної творчості:

орієнтувальний, на базі якого зріє задум майбутнього твору і в процесі сприйняття життєвого матеріалу накопичуються необхідні для реалізації цього задуму елементи;

інвентивний, який обумовлює когнітивно-експресивну стратегію мисленнєвомовленнєвої діяльності літературної особистості щодо відбору та сортування змістовних компонентів твору;

диспозитивний як провідник комунікативної стратегії, який враховує фактор адресата, об'єктивні закони сприйняття і на цій основі формує архітектоніку твору;

елокутивний, завдяки якому конструюється парадигматика і синтагматика мовленнєвого шару в межах функціонально-метаболичної стратегії мовленнєвої особистості, яка обумовлює специфіку її ідіостилю. (Нагадаємо у зв'язку з цим, що С. Г. Ільєнко підкреслює аспектність виноградівського бачення автора і аналізує три таких аспекти: 1) загальнометодологічний; 2) функціонально-стилістичний, пов'язаний із характеристикою літературних шкіл; 3) конкретно текстостворювальний) [4, с. 41–43];

редакційно-рефлексивний як здійснення поточного (інвективного, диспозитивного, елокутивного) та підсумкового редагування, а також і посткомунікативного — у разі наявності зворотного зв'язку з читачами і внесення автором змін у літературний твір, що були викликані неврахованими раніше особливостями сприйняття читацькою аудиторією;

мнемонічний (діалектична взаємодія короткотривалої і довготривалої пам'яті, активізація її глибинних пластів у процесі роботи над літературним твором);

акціональний, що відповідає за безпосередній процес написання (друкування) твору, а також промовляння вголос або читання — цілих або окремих фрагментів і т. ін.;

психориторичний (у разі можливості оберненого зв'язку з адресатом, наприклад, при читанні фрагментів рукописів на літературних зустрічах, обговоренні нового твору на читацьких конференціях тощо).

Здійснений А. А. Ворожбитовою аналіз автобіографічних і щоденникових текстів, які містять дані про творчі лабораторії письменника, допоміг їй обґрунтувати два типи ідеомовленневоциклу: «прозаїчний», інтелектуально-ментальний, при якому етапи «від думки до слова» розташовані в традиційному порядку (переддиспозиція (орієнтир), інтенція, диспозиція, елокуція, редагування); «поетичний», емоційно-ефективний, «неправильний», й редагування цієї образної «фотокартки» конкретного емоційного стану представлено мінімально.

Типологія літературної особистості, запропонована А. А. Ворожбитовою, відповідно до типів дискурсивно-текстовірного процесу, це — «ритори з яскраво вираженою поетичною або прозаїчною орієнтацією, а також змішаного типу» [1, с. 37]. На її думку, категорія *літературна особистість*, на відміну від *мовної особистості*, передбачає специфічні нашарування у вигляді професійної, що значно перебільшує звичний рівень лінгвориторичної компетенції, котра реалізує той чи інший тип ідеомовленневоциклу, і співвідношення даних категорій подається за формулою: $MO+LPK+PC+LC=LO$, тобто мовна особистість + лінгвориторична компетенція (тип ідеомовленневоциклу) + риторський статус + літературний статус = літературна особистість (з її діалектичними гранями «суб'єкт мовлення — образ автора»).

Зауважимо, що дослідники при розгляді складників «літературної особистості» розглядають її як феномен індивідуального художнього стилю, пов'язаного з *образом автора* [5], тобто орієнтовані насамперед на письменників. Проте ми переконані, що літературознавець, журналіст, перекладач, редактор також належать до «літературних особистостей» з притаманними цим професіям особливостями.

Ми могли б прийняти словосполучення «літературна особистість» як таке, що цілком відповідає освітнім орієнтирам у підготовці редакторів. Проте, запропоновані Ворожбитовою типи «прозаїчний» та «поетичний» та її моделі в рамках лінгвориторичної парадигми підвели нас до розуміння, що у нашому випадку (йдеться про підготовку редакторів) доцільно говорити про те, що мовна особистість щодо сфери літературно-художньої комунікації набуває статусу літературної особистості з високою *лінгворедаторською компетенцією*.

Безумовно, в чомусь лінгвориторична картина світу літературної особистості збігається з лінгворедаторською. У контексті нашого дослідження — і поготів, адже з «деяких специфічних моментів» [1, с. 36] процесу літературної творчості виокремлено й редакційно-рефлексивний.

Лінгворедаторський аспект літературної особистості, на нашу думку, може бути предметом дослідження і літературознавства, і текстознавства, і журналістикознавства, і перекладознавства, і теорії редагування... Ми тільки звертаємо увагу дослідників на актуальність і перспективність зазначеної проблеми.

1. Ворожбитова А. А. «Этическое» и «эстетическое» в структуре литературной личности как детерминанте лингвориторической организации текста. Этика и социология текста: Сб. ст. научно-методического семинара «ТЕХТУС». Вып.10 / Под ред. д-ра филол. наук проф. К. Э. Штайн. Санкт-Петербург — Ставрополь, 2004. 2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К., 1997. 3. Груба Т. Формування національно-свідомої мовної особистості у процесі вивчення української мови // Формування громадянського суспільства в контексті Європейської інтеграції: Зб. наук. пр. Рівне, 2005. С. 153–156. 4. Ильенко С. Г. Возвращаясь к концепции образа автора В. В. Виноградова // Русистика: лингвистическая парадигма конца XX века: Матер. науч. конф., посвящ. 80-летию филол. ф-та РГПУ им. А. И. Герцена и 75-летию проф. С. Г. Ильенко (Санкт-Петербург, 17–19 ноября 1998 г.). СПб., 1999. С. 41–43. 5. Нікітіна А. Актуалізація категоріальних понять тексту як важливий чинник формування мовної особистості // Зб. наук. пр. Педагогічні науки. Херсон, 2002. Вип. 31. С. 61–65. 6. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису (лінгводидактичний аспект) // Дивослово, 2006. № 9. С. 2–6. 7. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2005. 8. Соціально-політичний словник-довідник / За ред. проф. М. П. Іщенка. Черкаси, 1999. С. 158–159. 9. Шумарова Н. Мовна компетенція особистості: соціопсихолінгвістичний аспект. Автореф. дис. ... докт. філол. наук. К., 1994. 10. Этика и социология текста: Сб. ст. научно-методического семинара «ТЕХТУС». Вып.10 / Под ред. д-ра филол. наук проф. К. Э. Штайн. Санкт-Петербург–Ставрополь, 2004.

УДК 655:377] (09) (477.83/.86)

О. В. Палюх

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДРУКАРСЬКОЇ СПРАВИ У ГАЛИЧИНІ (ПОЧАТОК ХХ ст.)

Розглянуто історію заснування, засади організації та діяльності шкіл друкарської справи Кракова та Львова, створених з ініціативи та за підтримки місцевих професійних спілок друкарів, власників друкарень і літографій.

The history of establishment, the basic points of organization and activity of typography schools of Krakiv and L'viv, which were founded from the initiative and thanks to the support of regional professional printers' unions, the owners of printing houses and lithographs, is examined.

Однією з цікавих, проте маловисвітлених сторінок на тлі книгодрукування та професійної освіти України досі залишається діяльність на її теренах перших навчальних закладів поліграфічного профілю. Останнім часом значна увага дослідників зосереджена на вивченні історії та досвіду роботи Художньо-ремісничої учбової майстерні друкарської справи міста Києва, що була створена за підтримки громадськості, зокрема власників місцевих друкарень у 1903 р. Проблема організації, діяльності, а також персоналіям окремих її діячів присвячено ряд публікацій Л. Парійської [1, 2], С. Петрова [3], І. Ходак [6].